

СЕКЦІЯ 4 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-43-11

УДК 336.71:005.21

Пась Я.І.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3675-2015>

E-mail: yaruna86@ukr.net

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання ефективності управління розвитком банківського бізнесу. Основні показники ефективності управління розвитком банківського бізнесу дали змогу визначити слабкі місця та віднайти джерела зростання доходів банків, а її результати стали базою для прийняття рішень щодо стратегії майбутнього розвитку. Аналізування ефективності управління розвитком банківського бізнесу здійснено за групами банків залежно від їхнього власника (банки з державною часткою; банки, які належить до іноземних банківських груп; банки з приватним капіталом) за основними показниками прибутковості, такими як ROA, ROE, CIR, чиста процентна маржа, операційні доходи, чистий прибуток. Дослідження показало, що станом на 1 червня 2021 р. загалом по системі банківський бізнес працює ефективно, про що свідчить зростання не лише абсолютного прибутку, але й передусім показників рентабельності активів та рентабельності капіталу.

Ключові слова: банківський бізнес, розвиток банківського бізнесу, ефективність управління розвитком банківського бізнесу, рентабельність капіталу, рентабельність активів.

Пась Я.И. ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

В статье исследован вопрос эффективности управления развитием банковского бизнеса. Основные показатели эффективности управления развитием банковского бизнеса позволили определить слабые места и найти источники роста доходов банков, а ее результаты стали базой для принятия решений по стратегии будущего развития. Анализ эффективности управления развитием банковского бизнеса осуществлено по группам банков в зависимости от их владельца (банки с государственной долей; банки, которые относятся к иностранным банковским группам; банки с частным капиталом) по основным показателям доходности, таким как ROA, ROE, CIR, чистая процентная маржа, операционные доходы, чистая прибыль. Исследование показало, что по состоянию на 1 июня 2021 г. в целом по системе банковский бизнес работает эффективно, о чем свидетельствует рост не только абсолютной прибыли, но и прежде всего показателей рентабельности активов и рентабельности капитала.

Ключевые слова: банковский бизнес, развитие банковского бизнеса, эффективность управления развитием банковского бизнеса, рентабельность капитала, рентабельность активов.

Pas Yaruna. MAIN INDICATORS EFFICIENCY OF BANKING BUSINESS DEVELOPMENT MANAGEMENT IN UKRAINE

The article examines the effectiveness of management of banking business development of banking business has been completed, as it has shown that cardinal changes are taking place in the banking sector of Ukraine. Such changes are due to the decrease in the pay-per-person capacity of the clients, the interconnected gentry to discourage the arrival of banks, to the advances of the economies, as inheritors, to those who have moved to the banks. The assessment of the efficiency of bank business development management made it possible to increase the growth of bank income and the results became the basis for the adoption of the strategy of the development of the future. Analysis of the effectiveness of managing the development of banking business, the percentage of banks' assets, the percentage of banks' assets from the bank's owner (banks with a state-owned part; banks, which are located before the third-party banking groups; banks with private capitalists) margin, operational income, net income. The study showed that as of June 1, 2021, the banking business as a whole is operating effectively, as evidenced not only by the growth of absolute profits, but also, above all, the indicators of return on assets and return on capital. According to the consolidated data, the average Ukrainian bank, which just emerged from the crisis in 2018 as of June 1, 2021, is generally efficient. However, private and "other" state-owned banks still have too high a share of their income expenditures. The return on capital of these banks is also the lowest. The best positions in 2020 are observed in bank "Privatbank". Leading the domestic market are banks belonging to foreign banking groups, they have consistently high and balanced management efficiency. The second position in terms of the efficiency of managing the development of the banking business in Ukraine is occupied by banks with a state share. The third position is occupied by banks with private capital. It is determined that among the main problems of the banking business, which affect the rate of profitability, is the outpacing growth of costs relative to the bank's income.

Keywords: banking business, development of banking business, efficiency of management of development of banking business, return on capital, return on assets.

Постановка проблеми. Основними пріоритетними завданнями, які стоять сьогодні перед вітчизняними банками, є забезпечення прибутковості та підвищення ефективності на фінансовому ринку як важливої передумови стабільного функціонування подальшого розвитку

банківського сектору України. Питання оцінювання ефективності управління розвитком банківського бізнесу є складним і багатограним, оскільки стосується усіх напрямів банківського бізнесу і перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Ця проблематика є актуаль-

ною не лише для конкретного банку, але й для банківської системи загалом. Саме тому дослідження ефективності управління розвитком банківського бізнесу перебуває у центрі уваги науковців та банкірів-практиків. Більшість робіт, де вивчаються проблеми ефективності управління розвитком банківського бізнесу, розглядається через виробничу діяльність банків, у контексті вирішення конкретних завдань, пов'язаних із підвищенням певних показників або напрямів роботи банку, тому вважаємо за доцільне визначити основні показники, які характеризують розвиток банківського бізнесу, і виявити чинники, що впливають на банківський бізнес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років спостерігається збільшення кількості наукових праць та досліджень, присвячених порушеній проблематиці, що лише підтверджує її актуальність. Серед зарубіжних науковців заслуговують на увагу Л. Аллен, А. Бергер, Д. Хемпфрі, Л. Местер. Теоретико-методичні та організаційні питання оцінювання ефективності управління розвитком банківського бізнесу вивчали О. Мертенс, Г. Карчева, О. Примостка, О. Вовчак, О. Васюренко. Високо оцінюючи внесок зарубіжних та вітчизняних науковців у розвиток методологічної бази оцінювання ефективності розвитку банківського бізнесу, зазначимо, що у більшості праць переважає макроекономічний підхід. Водночас проблему оцінювання ефективності управління розвитком банківського бізнесу на мікроекономічному рівні з позиції розвитку банківського бізнесу в науковій літературі досліджено та розкрито недостатньо.

Метою статті є здійснення оцінювання ефективності за основними показниками прибутковості для визначення основних чинників, які впливають на розвиток банківського бізнесу.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Ефективність бізнесу в економіці розглядається як результат, який можна визначити шляхом порівняння показників доходів із витратами, які були затрачені на отримання цього результату, тому економіч-

ної ефективності банк як суб'єкт бізнесу досягає тоді, коли з наявних фінансових та інших ресурсів отримує більший результат діяльності (прибуток), окупивши витрати на надання послуг клієнтам і забезпечення належного функціонування банку. Таким чином, оцінювання ефективності управління розвитком банківського бізнесу базується перш за все на аналізованні розвитку прибутковості банку, якого досягає керівництво, здійснюючи управління цим банком. Прибуток є результатом діяльності банку і визначається відніманням витрат від отриманих банком доходів.

Під час оцінювання ефективності управління розвитком банківського бізнесу увагу зосереджено головним чином на аналізованні показників в розрізі за групами банків залежно від їхнього власника. Такими групами є банки з державною часткою; банки, які належать до іноземних банківських груп; банки з приватним капіталом. Представлений поділ банків на ці три групи є офіційним групуванням банків, на які поділяє їх Національний банк України під час здійснення аналізування та представлення результатів функціонування банків в Україні. Також розглянуто показники усієї сукупності банків. Щоби відобразити розподіл банків України за кожною окремою групою, а також сукупні дані та їхні зміни за роками, ми сформували табл. 1.

З аналізування даних табл. 1 видно, що за останні 6 років, з 2015 по 2021 рр., з банківської системи України було виведено 74 банки. Станом на 1 червня 2021 р. існує 73 платоспроможних (діючих) банків. Такі дані дають змогу усвідомити величину кризи, яку пережив банківський бізнес України. Кількісно половина, а з огляду на банкрутства з 2014 р., то ще більше суб'єктів банківського бізнесу України виявилася незадовільно неефективними. Менеджмент цих банків не зміг налагодити ефективне управління розвитком бізнесу, тому абсолютна більшість банків були визнані неплатоспроможними і за процедурою ліквідації були виведені з банківського ринку.

Таблица 1

Дані про кількість банків України в розрізі за групами банків

Групи банків	Роки	Кількість діючих банків, шт.						
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	1 червня 2021 р.
Платоспроможні (усі діючі)		117	96	82	77	75	73	73
зміна за рік		-30	-21	-14	-5	-2	-2	0
Державні		7	6	5	5	5	5	5
зміна за рік		0	-1	-1	0	0	0	0
Іноземні		25	25	23	21	20	20	20
зміна за рік		0	0	-2	-2	-1	0	0
Приватні		85	65	54	51	50	48	48
зміна за рік		-30	-20	-11	-3	-1	-2	0
Неплатоспроможні		3	4	2	1	0	0	0
зміна за рік		-13	1	-2	-1	0	0	0

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

Пережита криза у банківській сфері показала глибину проблем, які накопичили банки на той момент. Головними з них були відсутність чіткої стратегії діяльності на ринку, високий рівень ризиків, які приймали ці банки, та відсутність стабільних джерел доходу, що поєднувалося з надмірними витратами. Усе це разом призвело до масової збитковості банків. Однак пережита криза мала й позитивні наслідки для економіки, адже залишилися діяти тільки найстабільніші банки, платоспроможність, ліквідність, прибутковість, модель та організація бізнесу яких виявилися ефективними. Менеджмент цих банків вів ефективне управління, чим забезпечив перехід ввіреного їм банківського бізнесу до наступного етапу розвитку на основі чіткої стратегії та обрахунку.

Якщо проаналізувати дані в структурі за групами банків, то майже усі – 65 із 74 виведених з ринку банків – виявилися банками, які належали до групи банків із приватним українським капіталом. Це здебільшого малі банки, надмірно ризикові та банки, які не вели ефективної ринкової діяльності і зосереджувалися на підтримці приватних інтересів їхніх власників щодо обслуговування інших бізнесів цих власників. Іноземних банків виведено всього 5, один із яких поглинуто іншим іноземним банком того ж власника, а з банків, якими володіла держава Україна станом на початок 2015 р., не виведено жодного, держава підтримала їх. Два виведені з ринку банки були куплені державою у стані неплатоспроможності. Після виведення з них працюючих активів для підтримки інших куплених державою банків їх було ліквідовано як такі, що недоцільно підтримувати.

Вибрані для аналізування банки всередині кожної з трьох груп є досить однорідними, хоча існують винятки. Зокрема ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», який належить до групи банків з державною часткою, є найбільшим банком країни,

і, враховуючи його велику частку в активах ринку (28%), вважаємо, що його варто аналізувати окремо. Частку кожної з трьох груп банків у загальних активах, а також показник прибутковості активів подаємо на рис. 1. З рисунку видно, що, незважаючи на більшість у кількісному вимірі (48 із 73 банків), частка в загальних активах банків з приватним капіталом є найменшою. Така тенденція прослідковується і за іншими показниками та вказує на те, що ефективність управління розвитком бізнесу приватних банків не є найкращою.

ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК» (28%), решта банків з державною часткою (31,7%) та банки іноземних банківських груп (28%) фактично порівно поділили між собою ринок, адже на банки з приватним капіталом припадає лише 12,3% загальних активів банків України. Результативність же цих активів у різні роки була різною. Показник прибутковості активів (ROA – Return on Assets), або, як його ще називають, показник рентабельності чи ефективності використання активів, показує від'ємне значення ще з 2009 р. Винятками були 2012–2013 рр. У них ROA з мінімальними показниками 0,48% та 0,26% відображав незначну прибутковість активів банків. Знову ROA вийшло у додатне значення тільки у 2018 р. далі тривало його зростання, до 4,72%, хоча темпи другий рік поспіль уповільнювалися. У 2020 р. він становив 4,26%, а станом на 1 червня 2021 р. – 3,11%.

Показник прибутковості активів банку демонструє те, наскільки добре менеджмент справляється із завданням отримання чистого прибутку від активів банку [3]. Цей показник характеризує ефективність використання всіх активів, що є в розпорядженні банку, і відображає результативність політики управління активами. Технічно ROA характеризує відношення чистого прибутку банку після сплати

Рис. 1. Загальні активи банків України (млрд. грн.) та прибутковість активів (ROA)

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

податків до активів банку і показує, скільки чистого прибутку дає одна одиниця активів банку. Цей показник можна виразити за формулою (1), а його оптимальне значення дорівнює 1% і вище [5]. Значення показника ROA на рівні 4,72% станом на кінець 2019 р. означає, що в середньому кожні 100 грн. активів банків України приносять у рік 4,72 грн. чистого прибутку. Це є високим показником ефективності, хоча в низку попередніх років використання ресурсів загалом по системі було збитковим.

$$ROA = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Загальні активи}} \times 100. \quad (1)$$

Головним абсолютним показником ефективності управління розвитком банківського бізнесу є розвиток (зростання чи зниження) чистого прибутку. Дані про тенденції в отриманні прибутку банками відображені на рис. 2. З нього та інших статистичних даних видно, що фінансовий результат банків України впродовж тривалого періоду, аж по 2017 р., був від'ємним, а банківський бізнес – збитковим. Негативна тенденція зростання збитковості банків у 2017 р. була переломною, і з цього ж року банки почали покращувати свій фінансовий результат, хоча в прибуток ще не вийшли. Чистий прибуток сукупно за системою банківський бізнес отримав у 2018 р. У 2019 р. прибуток зростає, а протягом 2020 та 2021 рр. темпи зростання уповільнилися.

Причиною тривалої збитковості банків, отже, неефективності управління розвитком банківського бізнесу впродовж останніх років перш за все було зниження якості активів. Воно було спричинено двома групами чинників, а саме кризовими тенденціями в економіці і зни-

женням платоспроможності клієнтів, а також надмірною схильність банків до прийняття високих кредитних ризиків, багато з яких реалізувалися. У зв'язку з цим та з підвищенням вимог до платоспроможності банків, які були реакцією НБУ для подолання кризових тенденцій у банківській сфері, банкам довелося значно збільшувати резерви під проблемні активи. Кошти для цього відраховуються з чистого операційного прибутку, тому зменшують фінансовий результат банків. З цієї причини банківський бізнес масово був збитковим аж по 2017 р.

У 2020 р. поширення пандемії погіршило фінансовий стан банків, проте кількість збиткових банків не зросла, із 73 платоспроможних банків 65 банків були прибутковими й отримали чистий прибуток 47,7 млрд. грн., що перекрыло збитки 8 банків на загальну суму 6,4 млрд. грн.

Чи не найважливішим показником ефективності управління розвитком банківського бізнесу є прибутковість (рентабельність) капіталу (ROE – Return on Equity). Дані про тенденції розвитку цього показника в динаміці за роками подані на рис. 1, 2; ROE є узагальнюючим показником ефективності і характеризує прибутковість того капіталу, який вклали власники у банківський бізнес, тому показник прибутковості капіталу банку демонструє те, наскільки ефективно керівництво банку використовує вкладений власниками у цей бізнес капітал для акумулювання віддачі від володіння бізнесом – чистого прибутку після оподаткування. Чим вище значення показника ROE, тим для акціонерів краще, адже вони отримують більшу віддачу від капіталу, але слід пам'ятати, що високий рівень прибутковості зазвичай супроводжується високим ризиком.

Рис. 2. Фінансовий результат банків України (млрд. грн.) та прибутковість капіталу (ROE)

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

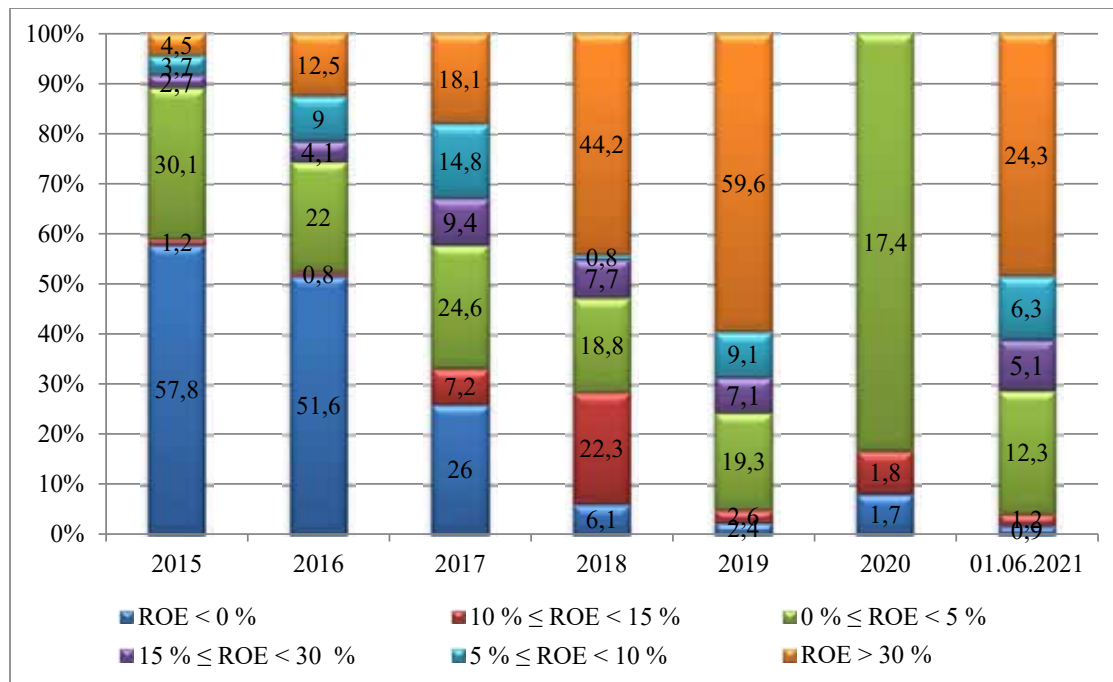

Рис. 3. Розподіл активів банків України за рентабельністю капіталу

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

Оскільки показник ROE відображає рівень прибутковості вкладених акціонерами в банківський бізнес коштів, він може слугувати орієнтиром у виборі найпривабливішого напрямку інвестування. За низької рентабельності капіталу власники можуть прийняти рішення про продаж акцій та інвестування коштів у більш прибутковий бізнес. Технічно ROE характеризує відношення чистого прибутку банку після сплати податків до вкладеного акціонерами капіталу і показує, скільки чистого прибутку приносить кожна гривня інвестованого капіталу. Цей показник можна виразити за формулою (2), а його оптимальне значення становить 5% і вище [6]. Значення показника ROE на рівні 37,37% станом на 2019 р. означає, що в середньому кожні 100 грн. власного капіталу банків України акумулюють у рік 37,37 грн. чистого прибутку, що є дуже високим показником ефективності управління.

$$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \times 100. \quad (2)$$

В попередні роки ситуація була іншою. Тенденції розвитку прибутковості капіталу банків відображають загальний тренд їх абсолютної прибутковості. Впродовж тривалого періоду до 2017 р. власники банків несли втрати від володіння цим бізнесом, що пов'язано з неефективним управлінням розвитком банківського бізнесу у країні у цей період. У 2016 р. втрати були найбільшими, склавши 116,74%, тому власникам банків масово довелося докапіталізувати належний їм бізнес, аби втримати його на ринку. Більшість тих банків, власники яких виявилися неспроможними докапіталізувати бізнес, були визнані неплатоспроможними і,

зрештою, ліквідовані. Додатне значення рентабельності капіталу відновлено банками у 2018 р., яке на кінець року сягнуло 14,67%.

Проте рентабельність капіталу у різних банків різна. Як видно з рис. 3, за останні 5 років ефективність управлінням розвитком банківського бізнесу в Україні загалом все ж таки покращується. Зокрема, це відбувається завдяки масовому банкрутству неефективних і збиткових банків, яке було у 2015–2017 рр. Банки, які залишилися, показують кращі результати діяльності і забезпечують загальний тренд до покращення у всій банківській системі. Якщо у 2015 р. ROE з показником більше 30% спостерігався тільки у банків, на частку яких припадало всього 4,5% активів банківської системи, то у 2019 р. таких високоєфективних банків було значно більше. Їхня сукупна частка становила вже 59,6% активів банківського сектору. Такий результат забезпечили 15 банків, серед яких два є державними (зокрема, «Приватбанк»), але більшість склали іноземні банки [2, с. 43].

Аналізування розподілу активів банків України за рентабельністю капіталу впродовж 2015–2021 рр. показує, що з кожним роком знижується частка збиткових банків в активах банківського сектору. Якщо у 2015 р. збитковими були банки, які сукупно володіли 57,8% усіх активів банків, то у 2021 р. на сукупну частку таких банків припадало вже тільки 0,9 активів банківської системи. Найбільше зниження частки збиткових банків спостерігалося у 2017 та 2018 рр., а саме 25,6% та 19,9% відповідно. Проте все ще залишається стабільно висока частка банків, прибутковість капіталу яких є мінімальною, становлячи від 0% до 5%.

Сукупна частка таких банків в активах банківського сектору України коливається навколо 20%. Станом на 1 червня 2021 р. найвищий показник ROE мав ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», далі розміщувалися банки іноземних банківських груп, потім банки з приватним капіталом, а найменший ROE зафіксовано у решті банків з державною часткою.

Важливими показниками ефективності управління розвитком банківського бізнесу є операційні доходи та операційна ефективність банків (CIR). Операційні доходи – це надходження від основної діяльності, тобто такі, які отримані банком у результаті здійснення операцій чи надання послуг своїм клієнтам, тому до них не входять доходи, отримані від продажу основних засобів, доходи неопераційних підрозділів (гуртожитки, ідальні), штрафи та пені, отримані за господарськими операціями. Таким чином, операційні доходи є профільними банківськими доходами, які відображають здатність банків до акумулювання прибутку від здійснення безпосередньо фінансових операцій та операцій з фінансовими активами.

Аналізування операційних доходів банків у розрізі складових частин (рис. 4) показує, що впродовж останніх трьох років прослідковується тенденція до зростання як загальних операційних доходів, так і їхніх головних складових частин, а саме чистого процентного та чистого комісійного доходів. В абсолютному розмірі сукупні операційні доходи банків України зросли з 69 млрд. грн. за I–III квартали 2018 р.

до 112 млрд. грн. за I–III квартали 2020 р. Приріст становить 162,3%. Найбільшу питому вагу в операційних доходах банків має чистий процентний дохід. Він отримується банками перш за все від кредитної діяльності, яка активізувалася разом із покращенням економічного стану суб'єктів господарювання та громадян. Обсяг чистого процентного доходу зріс за останні три роки на 157,9%, але темп зростання упродовж 2020 р. припинився.

Ефективним із точки зору управління розвитком банківського бізнесу є формування відчутної частки чистих комісійних доходів в операційних доходах банків. Впродовж багатьох років вона була низькою, а операційні доходи майже повністю формувалися з процентних доходів. Менеджмент банків України почав розвивати альтернативні напрями формування доходів після фінансових криз 2008–2010 та 2015–2017 рр., коли з погіршенням стану економіки раптово знижувалися процентні надходження, зростали процентні витрати, а разом це за короткий строк спричиняло збитковість банківського бізнесу. Спроможність акумулювати непроцентні доходи залежить від різноманітності послуг, які надають банки. Проте їх основу становлять комісійні доходи банків.

Впродовж 2018–2020 рр. частка чистих комісійних доходів в операційних доходах банків за роками має такі показники: 31,35%, 34,09% та 28,78%, що показує тенденцію до зниження. Абсолютний розмір чистих комісійних доходів все ж таки зростає, і їхнє середнє поквар-

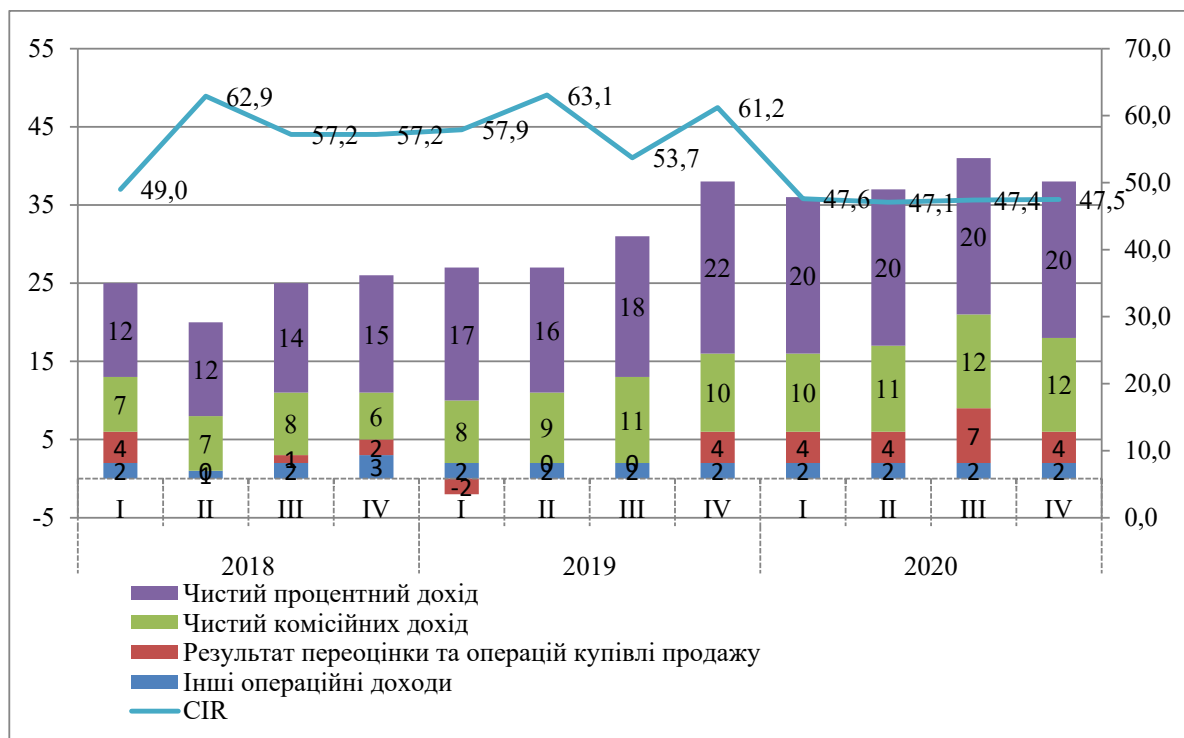

Рис. 4. Операційні доходи банків у розрізі складових частин (млрд. грн.) та операційна ефективність банків (CIR)

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

тальне значення у 2018–2020 рр. становить 7, 9,5, 11 млрд. грн. відповідно. Частка чистих процентних доходів становить у середньому за I–IV квартали 2018–2020 рр. 55,12%, 61,36% та 53,11% відповідно, що також показує тенденцію до зниження. Їхнє абсолютне значення у 2020 р. стабілізувалося поквартально на рівні 20 млрд. грн., що більше, ніж у попередні роки: 13 млрд. грн. у 2018 р. та 18 млрд. грн. у 2019 р. Порівняно з 2019 р. у 2020 р. у процентному відношенні до сукупних доходів чисті комісійні та чисті процентні доходи зменшилися.

Зменшення частки чистих комісійних та чистих процентних доходів у 2020 р., зокрема, пов'язано зі зростанням інших статей доходів банків. Так, відчутною впродовж 2019–2020 рр. була частка результатів переоцінки та операцій купівлі-продажу в операційних доходах банків. Вона становила в середньому 12,44% за квартал без чіткої тенденції до зростання чи зниження. Проте ця стаття доходів не є стабільним джерелом надходжень. Вона з'являється передусім у періоди нестабільності і однаково може спричинити як отримання доходів, так і витрати. У I–IV квартали 2020 р. за статтею «Результати переоцінки та операції купівлі-продажу» банки отримали збитки на загальну суму 2,22 млрд. грн. Інші операційні доходи усереднено займають 6,71% у загальних операційних доходах банків України і мають тенденцію до зниження.

Аналізування темпів зміни доходів банків України, який відображено на рис. 5, показує, що у III кварталі 2020 р. темпи зростання чистого комісійного доходу (14,5% р/р) різко скоротилися порівняно з аналогічним періодом 2019 р. (31,5% р/р). За даними НБУ, зростання сповіль-

нилося за всіма складовими частинами комісійних доходів, а саме від розрахункових, валютних операцій та кредитування. Близько 80% сукупного чистого комісійного доходу банківського сектору України було сформовано лише 10 банками [6]. З нього половину заробив ПАТ КБ «ПРИВАТ-БАНК», який за цим показником був найефективнішим у 2020 р. Зменшилися за аналізований період і темпи зростання чистого процентного доходу банків України (17,6% у III кварталі 2020 р. проти 34,0% р/р у III кварталі 2019 р.).

Проте доходи самі по собі не до кінця відображають стан ефективності управління розвитком банківського бізнесу, якщо їх не порівнювати з коштами, витраченими для отримання цих доходів. Для цього проаналізуємо операційну ефективність банків. Операційна ефективність (CIR – Cost-to-Income Ratio) – це відношення операційних витрат до операційних доходів (формула 3).

Оскільки операційні витрати повністю контролюються керівництвом банку, показник CIR використовується задля визначення ефективності керівництва банку мінімізувати адміністративно-господарські витрати, що за умови незмінного рівня доходів забезпечить збільшення прибутку [1, с. 182]. Чим менше значення показника CIR, тим ефективніше банк здійснює свою діяльність. Рекомендоване значення показника становить не більше 70% [4].

$$CIR = \frac{\text{Операційні витрати}}{\text{Операційні доходи}} \times 100. \quad (3)$$

Приведені до аналітичного вигляду дані щодо стану і тенденцій зміни операційної ефективності банків України відображені на рис. 4.

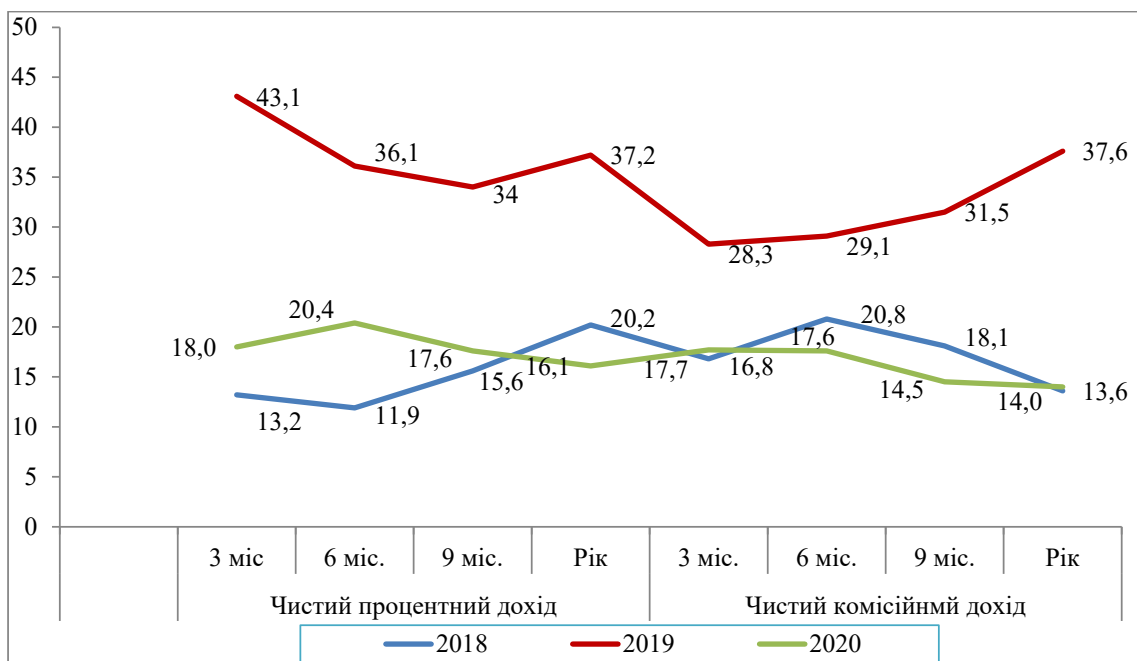

Рис. 5. Зміна чистого процентного та чистого комісійного доходів, р/р*

* до аналогічної дати/періоду попереднього року

Джерело: сформовано даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

Їх аналіз показує, що загалом по системі за 2018–2020 рр. операційна ефективність банків України має нестабільну тенденцію і постійно коливається. У 2020 р. вона все ж таки зафіксувалася на рівні трохи вище 47%, що відображає більшу ефективність, ніж у 2018 р. (амплітуда коливань становить від 53,7% до 63,1%) та 2019 р. (амплітуда коливань становить від 49,0% до 62,9%). Таким чином, у 2019 р. (I–III квартали) операційні витрати становили трохи менше половини усіх операційних доходів (47,37%), що є покращенням операційної ефективності відносно попередніх років (56,35% у 2018 р. та 58,23% у 2019 р.).

Порівняння отриманих щодо операційної ефективності даних з доходами банків загалом по системі показує, що у 2020 р. чистий комісійний дохід (стабільна частина доходів) покривав 71,6% адміністративних витрат банків або 52% без урахування «Приватбанку». Водночас комісійний дохід зростав повільніше, ніж основні складові частини адміністративних витрат. Так, на 25,4% р/р. підвищилися витрати на утримання основних засобів (вони становлять понад чверть адміністративних витрат) та на 17,5% р/р підвищилися витрати на персонал [8, с. 57]. Спостерігалось зростання витрат на технологічні рішення, що є природним відображенням конкурентної боротьби. Зростання витрат відбулося, попри скорочення кількості відділень банків на 6,3%, а персоналу – на 0,5%.

Результати оцінювання операційної ефективності за групами банків України показують, що у розрізі груп лише іноземні банки мали стабільно високу операційну ефективність впродовж кількох останніх років. Порівняно з минулим роком операційна ефективність поліпшилася в усіх групах, окрім приватних банків з українським капіталом, де операційні витрати зростали вдвічі вищими темпами, ніж у сек-

торі загалом [7]. Станом на 2020 рік найкраще співвідношення операційних витрат і доходів (CIR) спостерігалось у «Приватбанку» (25,8%). Друге місце посідали іноземні банки (48,6%) (без російських, у яких 59,2%). Приватні банки (67,1%) та інші державні банки (67,3%) мають найгірші показники операційної ефективності.

Низький рівень операційної ефективності державних банків (без «Приватбанку») пов'язаний із негативними результатами роботи «Ощадбанку» та «Укресімбанку». Надмірно висока частка операційних витрат у доходах (CIR) цих банків пов'язана з високою вартістю фондування та низькою дохідністю кредитного портфеля. Вона й надалі залишатиметься такою, якщо не буде знижено ставки за депозитами та сформовано якісний кредитний портфель [3]. Російські банки мають низьку операційну ефективність, як і дохідність, через несприйняття російського бізнесу населенням України у зв'язку з війною Росії проти України.

На відміну від операційної ефективності, чиста процентна маржа зросла за 2020 р. в усіх групах банків; зараз вона є найвищою за всі останні роки, становлячи 5,8% середньо по системі. Передусім це завдяки високому спреду між процентними ставками за роздрібними кредитами, на які зріс попит, і невисокими ставками за депозитами. Водночас темпи зростання чистого процентного доходу (за 9 місяців він становив 17,6% р/р) різко знизилися порівняно з 2019 р. та надалі сповільнюються. Основною причиною цього є те, що ставки за кредитами знижуються швидше, ніж за зобов'язаннями. В такий спосіб банки реагують на зниження облікової ставки НБУ, зменшуючи вартість кредитів для бізнесу, і ця тенденція триватиме. Проте ставки за гривневими депозитами населення до цього часу скорочувалися значно повільніше [4].

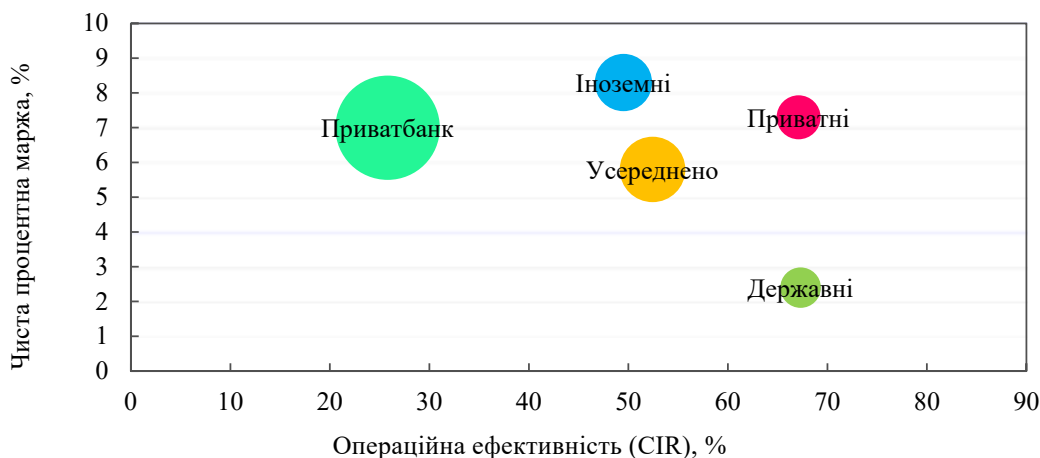

Рис. 6. Зведені показники ROE, чистої процентної маржі та CIR за групами банків на 1 червня 2021 р.

Примітка: розмір кружечка відповідає показнику ROE; усі показники за групами банків зважені за розміром активів

Джерело: сформовано за даними НБУ (URL: <https://bank.gov.ua>)

Тенденції зміни чистої процентної маржі по групах банків за період III кварталу 2015 р. – III кварталу 2020 р. демонстрували і зниження, і підвищення, чим впливали на прибутковість бізнесу. Найбільша чиста процентна маржа на 2020 р. спостерігається в іноземних банків. Вона у них також найстабільніша і коливалася від 6,3% у 2017 р. до 8,2% у 2020 р. У банків з приватним капіталом період підвищення почався у 2018 р., а загалом маржа коливалася з 2,9% у 2015 р. до 7,3% у 2020 р. У державних банках постійне зниження чистої процентної маржі відбувалося аж по 2019 р. (до 2,1%), але у 2020 р. вона дещо зросла, а саме до 2,4%. ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», який у 2016 р. суттєво втратив у процентній маржі, дійшовши до 0,1%, з 2017 р. почав активно її збільшувати, досягнувши станом на 2020 р. 7,0%. Таким чином, низька чиста процентна маржа досі залишається тільки у державних банків.

Найінформативнішим показником ефективності управління розвитком банківського бізнесу є ROE, яке в поєднанні з чистою процентною маржею та CIR дає змогу дійти доволі об'єктивного попереднього висновку. Результати такого поєднання відображено на рис. 6.

Загалом цей висновок підтвердився і за результатами усіх проаналізованих показників ефективності управління розвитком банківського бізнесу, таких як ROE, ROA, CIR, чиста процентна маржа, структура операційного доходу, чистого прибутку. Згідно зі зведеними даними, середньостатистичний український банк, який у 2018 р. щойно вийшов з кризи, станом на 1 червня 2021 р. загалом є ефективним. Проте приватні та «інші» державні банки ще мають надто велику частку витрат відносно їхніх доходів. Прибутковість капіталу цих банків також найменша. Найкращі позиції у 2020 р. спостерігаються у «Приватбанку».

Висновки. Результати дослідження за основними критеріями оцінки ефективності управління розвитком банківського бізнесу дають змогу дійти висновку, що станом на 1 червня 2021 р. загалом по системі банківський бізнес працює ефективно, адже менеджмент банків загалом справляється із завданням забезпечення наявності та зростання прибутку. Це підтверджується зростанням не тільки абсолютного прибутку, але й передусім показників ROE та ROA. Такого результату досягнуто, зокрема, завдяки виведенню проблемних банків з ринку. У 2018 р. банківський бізнес вийшов з кризи, став прибутковим, а у 2021 р. продовжує розвиватися.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Berger A. Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research. *European Journal of Operational Research*. 1997. V. 98 (2). P. 175–212.
- Буряк А. Особливості визначення ефективної діяльності банку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2010. Вип. 1 (8). С. 41–46.
- Дані фінансової звітності банків України станом на 1 січня 2015 р. – 1 червня 2021 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 02.07.2021).
- Кількість банків в Україні / Міністерство Фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2021> (дата звернення: 12.05.2021 р.).
- Миненко Л. Трансформація підходів до оцінки ризику банківської ліквідності. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7573> (дата звернення: 16.03.2021).
- Огляд банківського сектору та основні показники за 2020 р. *Hot line finance*. URL: <https://hotline.finance.ua/articles/oglyad-bankivskogo-sektoru-ta-osnovni-pokazniki-za-2020-rik> (дата звернення: 01.05.2021).
- Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (дата звернення: 03.05.2021).
- Примостка О. Аналіз ефективності діяльності банків. *Фінанси України*. 2003. № 1 (23). С. 52–58.

REFERENCES:

- Berger A. (1997) Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research. *European Journal of Operational Research*, vol. 98(2), pp. 175–212.
- Buryak A. (2010) Osoblyvosti vyznachennia efektyvnoi diialnosti banku [Features of determining the effective operation of the bank]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats* [Financial and credit activities: problems of theory and practice: a collection of scientific papers], vol. 1(8), pp. 41–46. (in Ukrainian)
- National Bank of Ukraine. Data of financial statements of banks of Ukraine as of 01.01.2015-01.06.2021. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed 02 July 2021).
- Ministry of Finance. Number of banks in Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2021> (accessed 12 April 2021).
- Mynenko L. (2020) Transformatsiia pidkhodiv do otsinky ryzkyu bankivskoi likvidnosti [Transformation of approaches to bank liquidity risk assessment]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], vol. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7573> (accessed 16 March 2021). (in Ukrainian)
- Overview of the banking sector and key indicators for 2020. *Hot line finance*. Available at: <https://hotline.finance.ua/articles/oglyad-bankivskogo-sektoru-ta-osnovni-pokazniki-za-2020-rik> (accessed 01 April 2021). (in Ukrainian)
- Indicators of the banking system. Official site of the National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed 03 April 2021). (in Ukrainian).
- Prymostka O. (2003) Analiz efektyvnosti diialnosti bankiv [Analysis of the efficiency of banks]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], vol. 1 (23), pp. 52–58. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 31.07.2021.
The article was received 31 July 2021.